सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण
विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोध-प्रतिवेदन

शोधकर्ता
सविता पौडेल
परीक्षा रोल नं. २८०११०/२०६६
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-१-४८-१९७२-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
(पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग)
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६७

सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास - सविता पौडेल (२०६७)

सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण
विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोध-प्रतिवेदन

शोधकर्ता
सविता पौडेल
परीक्षा रोल नं. २८०११०/२०६६
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-१-४८-१९७२-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
(पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग)
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६७

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्रा सविता पौडेलले **"सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास"** शीर्षकमा शोध प्रतिवेदन मेरो निर्देशनमा लेखन कार्य पूरा गर्नु भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

बालकृष्ण अधिकारी

शोध-निर्देशक

मिति : २०६७/१२/११/०६

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्रा सबिता पौडेलले **"सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास"** शोध शीर्षकमा शोध प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक मूल्याङ्कन गर्न स्वीकृतिको लागि सिफारिस साथ यस समितिमा पेश गर्नु भएकोमा यस समितिबाट मूल्याङ्कन गरी स्वीकृती गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति **हस्ताक्षर**

१. सह प्रा. नारायण बस्नेत ....
(विभागीय प्रमुख)

२. बालकृष्ण अधिकारी ....
(शोध निर्देशक)

३. उप. प्रा. किरणराम रञ्जितकार ....
(बाह्य परीक्षक)

४. उप. प्रा. विश्ववाला थापा ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६७/१२/१८/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

"सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाइ अभ्यास" शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो । सर्वप्रथम मेरो शोधपत्र प्रस्तावनालाई स्वीकृत प्रदान गरी शोधपत्रको लागि अवसर प्रदान गर्नुहुने र बारम्बार यस शोधपत्र निर्माणको लागि सल्लाह, सुझाव र अमूल्य समय दिई तयार गर्ने क्रमसम्म सहयोग गर्नुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु सह-प्राध्यापक नारायण बस्नेत र बालकृष्ण अधिकारीप्रति म विशेष ऋणी छु । यस शोधपत्र लेखन कार्यमा र उच्च शिक्षा प्राप्तिका लागि बारम्बार हौसला र प्रेरणा दिनुहुने पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन शिक्षण विभागका प्रा.डा. तीर्थराज पराजुली, उप-प्रा. किरणराम रञ्जितकार, उप-प्रा. शिवराज बडु, उप-प्रा. यशोधरा पन्त, उप-प्रा. विश्ववाला थापाप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

मलाई मेरो पढाईप्रति सदैव जागरुक र उत्साहित गराउँदै यस तहसम्म ल्याउन हरेक पक्षमा सदा उत्साह, प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्दै सफल भविष्यको कामना गर्नुहुने पूजनीय पिता ध्रुवराज पौडेल र माता इन्दिरा पौडेलप्रति सदैव ऋणी रहनेछु । मेरो पढाईप्रति तीव्र हौसला र रुचि जगाउने मेरा स्वामी श्री रामचन्द्र ओझा र छोरा श्री जेनिसप्रति कृतज्ञ रहनेछु । मेरो पढाईलाई सफल मार्गतिर डोऱ्याउन साथ दिने दिदी सरिता र बहिनहिरु नमिता, बबिता, अमिता, संगिता भाईहरु सुबोध र प्रमोदलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रको लागि आवश्यक सूचना, तथ्याङ्क र जानकारी प्रदान गर्ने भीमेश्वर नगरपालिका अन्तर्गत रहेका नमुना छनोटमा परेका ४ वटै विद्यालयका परिवार, अन्य बुद्धिजीवी वर्ग र सम्पूर्ण सहयोगीहरुप्रति आभारी छु । अन्तमा यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो ढंगले कम्प्युटर टाइप तथा प्रिन्ट गरी सहयोग गर्नुहुने दुर्क कम्प्युटर सिस्टम, कीर्तिपुरका दुर्कमान महर्जनलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सविता पौडेल

शोधसार

यो अध्ययन दोलखा जिल्लाको भीमेश्वर नगरपालिका क्षेत्रको सेरोफेरोमा सञ्चालित सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाई अभ्यासमा केन्द्रित रहेर गरिएको थियो । जसमा ४ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय मध्ये ३ वटा उच्च मा.वि. र एउटा मा.वि. लाई सुविधाजनक र उद्देश्यमूलकका आधारमा समावेश गरिएको थियो ।

अध्ययन प्रतिवेदन ५ भागमा बाँडिएको छ । (१) परिचय (२) पूर्व साहित्यको समीक्षा (३) अध्ययन विधि (४) विश्लेषण र व्याख्या (४) प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव । शोधपत्रमा तीनवटा उद्देश्यक केन्द्रित थियो । सामाजिक शिक्षा शिक्षकको विषयप्रतिको धारणा, सामाजिक शिक्षा विषय अध्यापनमा अपनाइएका शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्रीको पहिचान र शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्या समाधानमा अपनाइएका उपायहरु पत्ता लगाउने उद्देश्यले गरिएको थियो ।

उदाहरणका लागि दिशा निर्देशन र अग्रगमनका लागि पूर्व साहित्यको समीक्षात्मक अध्ययन गरियो जसले सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षमा सहयोग पुगेको छ । सामाजिक शिक्षा विषय शिक्षकको विषयप्रति धारणा, शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्रीको पहिचान र शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्या समाधानमा अपनाइएका उपायहरुसँग सम्बन्धित रहेर अध्ययन गरिएको थियो ।

सूचना संकलन गर्ने क्रममा स्रोत व्यक्ति वि.नि., सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ., सामाजिक विषय अध्यापन गर्ने शिक्षक, कक्षा ९ का विद्यार्थी तथा कक्षा अवलोकन आदिमा गरिएको थियो । सूचना संकलन गर्ने क्रममा ४ जना प्र.अ., ४ जना विषय शिक्षक र प्रति विद्यालय १० जनाका (छात्रा र छात्र समेत) दरले ४० जना विद्यार्थीलाई गोला प्रथाद्वारा छनोट गरी समावेश गरिएको थियो भने सम्बन्धित क्षेत्रको स्रोत व्यक्ति, वि.नि.सँगको सम्पर्कबाट थप जानकारी बटुलिएको थियो । उद्देश्यात्मक सुविधा छनोट विधिका आधारमा प्र.अ., विषय शिक्षकबाट अन्तर्वार्ताको आधारमा र छनोट छात्र र छात्राहरुबाट लक्षित समूह छलफलको आधारमा तथा पूरक व्यक्तिसँग प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता र वि.नि.बाट खुल्ला प्रश्नावलीको आधारमा सूचना संकलन गरिएको थियो । यसका अतिरिक्त प्रति विद्यालय कम्तिमा ४ पटकको स्थलगत अवलोकन र कक्षा अवलोकनबाट पनि अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सूचनाहरु संकलन गरिएको थियो । कार्य क्षेत्रमा क्षेत्र छनोटको प्रयोग गरिएको थियो । अपूग र अधुरा रहेका सूचनालाई अर्को दिन पूरा गर्ने प्रयास गरियो ।

सामाजिक शिक्षा शिक्षकको विषप्रतिको धारणा र कक्षा सिकाई अभ्यास अन्तर्गत तीनवटा पक्ष (क) शिक्षण विधि (ख) शैक्षिक सामग्री र (ग) शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्या समाधानमा अपनाइएका उपायलाई विशेष ध्यान दिइएको थियो । सामाजिक शिक्षा अध्यापन गर्दा विषय शिक्षकको विषयप्रति प्रमुख कारण शैक्षिक सामग्रीको अभाव, शिक्षक तालिमकको अभाव, विभिन्न निकायको शिक्षाप्रति कम चासोको जस्ता कुराले गर्दा शिक्षाको उद्देश्य पूरा हुन नसकेको देखिन्छ । शैक्षिक सामग्रीको लागि विद्यालयमा विशेष व्यवस्था नभएको विषय शिक्षकले शैक्षिक सामग्रीमा त्यति ध्यान दिएको पाइँदैन । शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा व्याख्यान र प्रश्नोत्तर बढी प्रयोग गरेको देखिन्छ । शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्या समाधान अन्तर्गत विभिन्न नेटहरु प्रयोग गर्ने, स्थानीय स्तरका सामग्री प्रयोग गर्ने, विभिन्न निकायको यस तर्फ ध्यान केन्द्रित गराउने, शिक्षकलाई शैक्षिक सामग्री सम्बन्धी तालिम प्राप्त गराउने कुराहरु देखिन्छ ।

विषय-सूची

सिफारिस पत्र I

स्वीकृति पत्र II

कृतज्ञताज्ञापन III

शोधसार IV

विषयसूची VI

तालिका सूची IX

परिच्छेद-एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ५

१.३ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू ६

१.४ अध्ययनको औचित्य ६

१.५ अध्ययनको उद्देश्य ८

१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन ८

परिच्छेद-दुई

साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ९

२.२ अवधारणात्मक ढाँचा १३

परिच्छेद-तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १५

३.२ नमूना छनौट १५

३.२.१ विद्यालयको छनौट १६

३.२.२ प्र.अ.को छनौट १६

३.२.३ शिक्षकको छनौट १६

३.२.४ विद्यार्थीको छनौट १६

३.३ साधनको निर्माण १६

३.३.१ कक्षा शिक्षण आवलोकन फाराम १६

३.३.२ अन्तर्वार्ता-सूची १७

३.३.३ अन्तर्वार्ता निर्देशिका १७

३.३.४ विद्यार्थी समूह छलफल निर्देशिका १७
३.४ सूचना संकलनका स्रोतहरू १७
३.४.१ प्राथमिक स्रोत १७
३.४.२ द्वितीय स्रोत १८
३.५ साधनको वैधता निर्धारण १८
३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १८

परिच्छेद-चार

सूचनाको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ शिक्षकको सामाजिक शिक्षा विषयप्रतिको धारणा २०
४.१.१ शिक्षकको पृष्ठभूमि २०
४.१.२ शिक्षकको सामाजिक शिक्षा विषयको शिक्षण प्रति विद्यार्थी, शिक्षक, प्र.अ. र विषयसँगै सम्बन्धित व्यक्तिहरुको धारणा २१
४.१.३ शिक्षकको सामाजिक शिक्षा शिक्षणप्रति रुचि नहुनुको कारण २४
४.१.४ शिक्षकको सामाजिक शिक्षा शिक्षणप्रति रुचि बाउने उपायहरु २६
४.१.४.१ शैक्षिक वातावरण २८
४.१.४.२ भौतिक वातावरण २८
४.१.४.३ चेतनाको अवस्था २८
४.१.४.४ अभिभावकको सहयोग २९
४.१.४.५ शिक्षण सामग्री २९
४.१.४.६ समयको अभाव २९
४.१.४.७ आधुनिक प्रविधिको प्रयोग २९
४.२ सामाजिक शिक्षा विषय अध्यापनमा अपनाइएका शिक्षण विधि तथा शैक्षिक सामग्री ३०
४.२.१ शिक्षण विधि ३०
४.२.२ शैक्षिक सामग्री ३३
४.३ शिक्षण विधि तथा शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्या समाधानमा अपनाइएका उपायहरु ३७
४.३.१ शिक्षण विधि तथा शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा आइपरेका समस्याहरु ३७
४.३.२ समस्या समाधानका उपायहरु ३८

परिच्छेद-पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	प्राप्ति	४२
५.२	निष्कर्ष	४३
५.३	सुझावहरु	४४

सन्दर्भ सूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका नं. ४.१: सामाजिक शिक्षा विषयमा अध्यापनरत तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकहरुको योग्यता तथा अनुभव २१

तालिका नं. २: सामाजिक शिक्षा विषयमा देखापरेका समस्याहरुको विभिन्न पक्षलाई समेटेर तयार पारिएको तालिका ४१